תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת עקב תשפ"ב

החיים הטובים

ארץ זבת חלב ודבש

כאשר עם ישראל עבר סוף סוף את הירדן ונכנס אל ארץ כנען, אי אפשר לתאר את גודל האושר שהם חשו למראה הארץ היפה כל כך, אליה נכנסו זה עתה. בפרט עבור אומה שהלכה במדבר במשך ארבעים שנה, היה זה מראה מלבב, וכפי שמתאר הפסוק בפרשתנו: "כִּי ה' אֱלֹקֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר, אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ (דברים ח, ז-ח). כעת הם הגיעו אל הארץ המענגת ביותר בעולם.

נתאר לעצמנו אדם שנוטל לידיו פרוספקט של סוכנות נסיעות כלשהי, המציעה ללקוחותיה חופשה חלומית במדינה מסוימת: "...כאן תהנו מצילם של עצי דקל יפהפיים וחופים מענגים, עם מזג אוויר מושלם...", וכו' וכו'. כמובן שהכל שטויות; מדובר בגוזמות שתכליתן לגרום לכם להיפרד מהכסף שעליו עמלתם. כשאתם מגיעים לשם, אתם מגלים שיש להם את היתושים הגדולים ביותר וכן את הפשפשים הגרועים ביותר. אך גם אם נניח לרגע שהתיאור הזה נכון - עליכם לדעת שכל מה שתמצאו במקום הזה, עדיין לא ישתווה למעלותיה הגשמיות של ארץ ישראל כאשר נכנסו אליה עם ישראל בימי יהושע.

עלינו להבין מה היתה ארץ ישראל! אל תשפטו על פי מה שאתם רואים היום, כי אפילו המקומות המטופחים ביותר - אינם כלום בהשוואה לארץ ישראל של אותם הימים. התמרים והתאנים היו כל כך גדולים, טעימים ומלאים בדבש, עד שבכל מקום בו הלכת, היית צריך להיזהר שלא לדרוך בבריכות דבש התמרים והתאנים. בנוסף לכך הארץ היתה מרושתת בעדרי צאן מפוטמים שנטף מהם חלב - לא היו מספיק ידיים כדי לחלוב אותם - והחלב העולה על גדותיו התערבב עם בריכות הדבש בכל מקום. היתה זו ממש "אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ" - כפשוטו.

היה זה דבר מדהים שנמשך שנים רבות! גם כעבור זמן רב, שנים רבות לאחר חורבן בית שני, תופעה זו עדיין היתה קיימת בארץ ישראל (כתובות קיא, ב). אולם כשהם נכנסו לראשונה לארץ, כשהיא עוד היתה במיטבה, המצב היה בלתי נתפס. היתה זו "אֶרֶץ חֶמְדָּה" - ארץ התענוגות, וכפי שאמר ה' לעם ישראל כשעמדו להיכנס אל הארץ: "וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה... אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ" (שם יא, ח-ט).

אליה וקוץ בה

אולם יחד עם הבטחה גדולה זו, הוסיף ה' דבר אחד - הוא הסביר שישנו הבדל אחד בין ארץ ישראל לבין שאר הארצות: "כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא... לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָּיִם". ארץ ישראל שונה מארצות אחרות. במצרים לא היו צורך בגשם. נהר הנילוס זרם במשך כל השנה, והוא הועבר לארץ כולה באמצעות תעלות השקיה, וכך היו לכולם מים ללא הגבלה. גם בבבל לא היה צורך בגשם, "עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ" - היו להם את נהר החידקל ואת נהר הפרת, נהרות גדולים שסיפקו שפע של מים בכל ימות השנה.

אבל לארץ ישראל לא היה נהר כזה. היו שם כמה נהרות, אבל מימיהם לא התחילו להספיק; בארץ ישראל היה צורך בגשם משמים על מנת לשרוד. והקב"ה דאג שעם ישראל ידע זאת מיד עם כניסתו ארצה. "ארץ ישראל עתידה להיות שונה מארץ מצרים", אמר להם ה', "כאן לא יהיו לכם את המותרות של נהר שופע - במקום זאת תהיו תלויים בגשם הבלתי צפוי".

נהר האמזונס בארץ ישראל

ולכאורה יש כאן קושיא גדולה. הלא הקב"ה תכנן והכין את ארץ ישראל לעמו ישראל, ומילא אותה בכל טוב שבעולם. מדוע אם כן הוא לא סיפק נהר ענק עם שפע גדול של מים? ה' ברא בעולם נהרות אדירים: האמזונס, המיסיסיפי, הנילוס והפרת, והוא זה שהחליט היכן למקם כל אחד מהם, וברצונו הירדן יכול היה לזרום מאגן ניקוז אדיר ממדים, מה שהיה הופך אותו לתחנת כוח כמו הנילוס. למה לא?

אמנם התשובה נמצאת ממש שם בדברי ה': 'תכננתי את ארץ ישראל כך בכוונה תחילה' - "לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה"

מָיִם" - פירוש, יהיה עליכם לשאת את עיניכם השמימה ולהתחנן לגשם. הקב"ה רצה שנזכור תמיד את השמים, את ההכרח להרים את עינינו אליו יתברך.

התועלת שבעוני

זאת עליכם לדעת, כי החקלאי מסתכל תמיד כלפי מעלה, אל השמים. הוא זקוק לגשם, וזהו אחד הדברים שהממשלה אינה יכולה לספק לו; אי אפשר להזמין עננים מוושינגטון הבירה. לפעמים יש לחקלאים בארות ארטזיות [באר שהמים פורצים מתוכה בעצמם על פי חוק הכלים השלובים, ללא צורך בשאיבה] או תעלות השקיה, אבל ברוב המקרים החקלאי מפנה את מבטו אל העננים בשאלה, "האם ירד גשם?"

וכאשר הוא מסתכל השמימה ורואה ענן שמגיע, לא תמיד מדובר בענן מהסוג שהוא רצה. לפעמים זה עלול להיות ענן של ארבה. אוי ווי! חודשים של עבודה קשה בשדות עלולים להפוך לסעודתם של הארבה! ולכן החקלאי החכם תמיד נושא את עיניו גבוה יותר מהעננים. הוא כורע על ברכיו ומתחנן לקב"ה שישלח לו גשם. החקלאי חושב יותר על ה' יתברך מאשר אדם שעובד בעיר, שכן הוא נתון לכוחות שעל פי רוב אינם בשליטתו (ראה קידושין פב, א).

לכן לא היה שום נהר גדול בארץ ישראל - הקב"ה ברא את תכונות הארץ למען שלמותו של העם שישכון בה, ונהר ענק היה נסיון גדול מדי עבורם, כי הדבר היה גורם להם לשכוח את השי"ת. ולכן לארץ ישראל, על כל סגולותיה ומעלותיה, היה גם חיסרון אחד. אפילו הארץ המענגת ביותר, ארץ חמדה טובה ורחבה, נמדדה בדייקנות באופן שיביא את התועלת המרובה ביותר לעם ישראל.

בדיוק כפי שכאשר רופא רושם מרשם או דיאטה מיוחדת, חלק מהדברים אינם ערבים לחיך, ולחלקם יש תופעות לוואי, אבל לכל פרט ופרט יש את המטרה שלו. ארץ ישראל היתה מרשם להבאת תועלת לדרים בה - הכל נעשה במטרה להביא את עם ישראל לשלמות הגדולה ביותר שתיתכן.

העובדה שלא היה להם נהר, והצורך התמידי לשאת עיניים לשמים גרמו להם להיות מודעים יותר לה' יתברך. מדי פעם, כשלא ירד גשם, היה צורך לגזור תענית. לפעמים הם היו צריכים להתענות כמה וכמה תעניות, וכפי שמסבירה הגמרא במסכת תענית, והיו אלו ימי צום ותפילה. היה זה דבר גדול מאוד עבורם, כי זה הזכיר להם את ה'! אה! לזכור את ה'! זהו ההישג הגדול של החיים! ולבסוף, כאשר נענו תפילותיהם וירד גשם, היתה שמחה אדירה של הודיה להשי"ת.

ברכת ה' ליראיו

וכל הגשמים הללו שירדו, היו השכר הגדול עבור צדקותיהם של ישראל; כך כתוב בפרשתנו במפורש, ואנחנו חוזרים על פסוקים אלו שוב ושוב בכל יום: "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹקֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם, וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם... וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ" - זוהי הברכה שמבטיח לנו הקב"ה אם נתפלל אליו ונעבוד אותו בנאמנות במשך חודשי הסתיו והחורף הארוכים.

זו הסיבה לשמחה הגדולה ששררה בחג הסוכות - לאחר עונה ארוכה של זריעה וטיפול בשדות וקצירת התבואה, הגיע סוף סוף חג האסיף, ובכל רחבי הארץ, העם חגג את השפע שהביאו גשמי החורף. עם ישראל "אכל ושבע".

הברכה ואזהרתה

אולם אז נכונה להם הפתעה; מה אומר השי"ת מיד? "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם". במבט ראשון, אזהרה זו נראית לא במקומה. הלא מדובר כאן על עם של צדיקים, יהודים שבמשך כל עונת הגשמים היו עסוקים בתפילה לה', כשעיניהם נישאות השמימה בציפייה לחסדיו יתברך, וכעת הם אוכלים מהשפע שניתן להם מאת ה'. מה מקומה של אזהרה זו, להיזהר שלא יפנה לבבם מעם ה'?

התשובה היא, שברגע שיש לאדם מזון, ברגע שהוא מרגיש שבע, כבר לא קל לו לשמור על איזון נכון. כשהברכות מגיעות, צצות בעקבותיהן המידות הרעות. בטן מלאה גורמת למרד בלב, וכמאמר חז"ל (ברכות לב, א), "אֵין אֲרִי נוֹהֵם מִתּוֹךְ קֻפָּה שֶׁל תֶּבֶן" - אריה שיקבל תפריט של תבן, יהיה אריה די כנוע ושפל רוח. הוא ילך בראש שמוט - אם הוא בכלל יהיה מסוגל ללכת. "אֶלָּא מִתּוֹךְ קֻפָּה שֶׁל בָּשָׂר" - רק כשמתחילים להאכיל אותו חביות של בשר, אז הוא הופך ליהיר ושחצן.

כך הוא גם טבעם של בני אדם - כשהם אוכלים יותר מדי הם הופכים לשחצנים. דרך אגב, זו הסיבה לקיומם של מאמיני תורת האבולוציה. כידוע, האבולוציה לא נולדה בדרום אמריקה שבה לאנשים אין נעליים, מקום בו בני אדם היו מאושרים אם היה להם מספיק מזון כדי לעבור את היום. האבולוציה קמה והיתה באנגליה. אנגליה היתה אז האומה המשגשגת ביותר. היה להם הרבה מה לאכול - התקיים בהם "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ", ומשכך הם הגיעו לידי, "וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים".

הכפירה פורחת במקומות שבהם קיים שפע גשמי, כי אדם שבע אינו מעוניין במישהו שיתחרה עמו. הוא הופך ליהיר, והוא רוצה להיות לבד; הקב"ה הופך את העולם

לצפוף מדי עבורו, וכמאמר חז"ל (סוטה ה, א), "כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם" - אין מספיק מקום עבור שנינו. בין אם הוא אוהב את זה ובין אם לא, כך חושב האדם - זוהי תוצאת השביעה.

אז הנה לנו יהודי צדיק. הוא חייב להיות צדיק - הרי כתוב בפירוש בפסוק שגשמים בעתם ויבול בשפע הם שכר למי שאוהב את ה' ועובד אותו בכל לבבו. ואם מדובר בשכר, איזה נזק יכול להגיע מהגשמים ומהיבול?

והתשובה היא: נזק רב! גם אדם צדיק שהקב"ה נותן לו הצלחה, שגשוג ואושר, מוטב שיזהר, כי כעת הוא במצב של סכנה, והשי"ת מזהיר אותו, "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם" - היזהר!

יאכלו עניים וישבעו

אולם לפני שנתחיל לבאר את הנושא הזה, חשוב מאוד שאף אחד לא יטעה לומר שהדברים אינם רלוונטיים כלפיו, שכן הוא עוד לא הרוויח את המיליון או חצי המיליון דולר הראשונים שלו. הפסוק אומר, "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ" ותו לא. אז הבה נתפכח מהתירוצים ונבין שאזהרה זו חלה על כולם באמריקה; הכל מסתכם במילים "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ" - וכולם באמריקה אוכלים היטב.

הדאגה הגדולה באמריקה היא איך לשמור על משקל תקין. יש כל מיני מועדונים שמטרתם לסייע לאנשים להימנע מאכילת יתר. אפילו העניים באמריקה הם שמנים! הם הולכים ברחובות ומלקקים גביעי גלידה, לועסים מסטיק ואוכלים סוכריות, וזאת לאחר שאכלו ארוחה מלאה בבית.

אפילו הילד שיוצא בבוקר לחיידר, מחזיק בגביע גלידה ביד אחת ובחפיסת שוקולד ביד השניה, ובזה הוא מתחיל את היום ברגל שמאל. הפסוק בפרשתנו מדבר אליו: "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם..."

ארץ זבת חלב ודבש - לשם מה?

והנה, אזהרת "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם" אינה האזהרה היחידה שניתנה לנו. התורה מזהירה רבות מפני שגשוג רב מדי; שוב ושוב אנו מוצאים פסוקים המזהירים אותנו על כך (דברים פרק ח פסוק יא, פרק יא פסוק טז, פרק לב פסוק טו). ונשאלת השאלה: מדוע נתן הקב"ה לאבותינו ארץ שהיתה מסוגלת להעניק להם כל כך הרבה אושר? אם הקב"ה צפה מראש שיותר מדי אושר, יותר מדי שפע, הם סכנה גדולה ביותר, מדוע אם כן הוא נתן להם ארץ כזו? ה' יכול היה לברוא את ארץ ישראל כארץ כחושה שבה היו מתפרנסים בדוחק, מקום בו יצטרכו לצפות לישועה ולחיות חיים של יראת שמים ביתר קלות.

כמובן, עבור מי שסבור שהעולם הזה הוא התכלית, אין כאן קושיא כל כך גדולה, כי כיצד אפשר לחיות בעולם הזה ללא בטן מלאה, בלי גלידה ובלי עוגת שוקולד? אבל ברגע שאנחנו מבינים שהקב"ה שם אותנו כאן בעולם הזה רק כהכנה לקראת העולם הבא, זו שאלה שנשאלת מיד: האם לא היה טוב יותר שנחיה בצמצום, עם כמות מזון המספיקה לנו רק כדי חיינו? לשם מה ניתן לנו שפע שכזה?

ז' דנחמתא לעומת ג' דפורענותא

כהקדמה לתשובה לשאלה זו, נתמקד במנהג ישראל שנהגו בשבועות אלו של הקיץ. בחלק העצוב של השנה שזה עתה עברנו, הלא הם שלושת השבועות, אנו קוראים שלוש הפטרות, הנקראות "ג' דפורענותא". הפטרות אלו הם קטעים מתוך דברי הנביאים שהזהירו את עם ישראל מפני האסונות הממשמשים ובאים עליהם.

ולאחר מכן, לאחר תשעה באב, משבת נחמו והלאה, מגיעים שבעה שבועות הנקראים "ז' דנחמתא", שבהם אנו קוראים הפטרות שנועדו לנחם את עם ישראל, בכך שהן מתארות את העתיד הזוהר המצפה לנו ואת האושר הרב הממתין לנו.

ונשאלת השאלה, מדוע ישנן רק שלוש הפטרות של פורענות לעומת שבע של נחמה? לכאורה היינו חושבים שיש צורך בשלוש הפטרות של נחמה כדי לאזן את שלושת הפטרות הפורענות. איזה צורך יש בשבע הפטרות? שאלה זו צריכה להעסיק אותנו, ועלינו ללמוד את הענין הזה, שהלא בוודאי לא לחינם קבעו רבותינו את ההפטרות בצורה כזו.

תכנית השמחה

והתשובה היא שרצונו של הקב"ה הוא שנצליח בעולם הזה, והדרך שבה נצליח ביותר היא מתוך שמחה. לא מתוך עצבות! עצבות, גם אם היא עצבות של מצוה, כגון אבלות על החורבן - אינה הדרך להצליח. כמובן שאנחנו זקוקים לעצבות זו; זהו אחד המרכיבים של עבודת ה' שלנו. חיי עבודת ה' בנויים ממרכיבים רבים, אבל המרכיב החיוני ביותר להצלחתו של האדם הוא המרכיב של "שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּה'" (תהלים צז, יב).

השמחה היא המרכיב החשוב ביותר בחיים. אכן, לפעמים מוכרחים אנו להוסיף מעט מלח, אולי קצת פלפל, אבל לא יתכן שהכל יהיה עשוי ממלח ופלפל. רוב ה"תפריט" שלנו חייב להיות עשוי משמחה.

זה מה שמלמד אותנו המנהג של ג' דפורענותא לעומת ז' דנחמתא. תכניתו של הקב"ה להצלחתנו בחיים היא לא מרירות; עיקר הצלחתנו אינה בנויה על הרגשת המרירות שאנו חווים בחיינו, או התמקדות במאורעות הקשים שאירעו לעם ישראל במשך הדורות, והאכזבות אותן חוו.

לא! הצלחתם הגדולה של עובדי ה' היא בדברים שהקב"ה נתן להם כדי להנות מהם!

עבודה אמיתית

אכן, מה שאני אומר לכם כעת הוא חידוש גדול, עד כדי כך שרובם של היהודים שומרי התורה והמצוות יסרבו לקבל רעיון שכזה, אולם אף על פי כן כדאי לכם להאזין לדברי, שכן למעשה זהו המרכיב החשוב ביותר של עבודת ה'. היסוד העיקרי של כל התורה כולה הינו "הֹדוּ לה' כִּי טוֹב". עבודת ה' פירושה לחשוב על כל מה שהוא עושה למענך, ולעבוד אותו מתוך הרגשה של הכרת הטוב. עבודת ה' אמיתית היא "מָה אָשִׁיב לה' כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי" - הרֶגֶשׁ של הכרת הטוב הנוצר על ידי השמחה.

עליכם לדעת שאדם שאינו שמח אינו יכול להיות עובד ה'! הוא מתפלל אבל הוא אינו חושב על מה שהוא אומר - הוא לא מסוגל לחשוב; הוא עושה את הפעולות בלבד, ופירושו של דבר הוא שהוא אינו עובד ה'.

מה הפירוש של "מָגֵן אַבְרָהָם"? אתה מודה לקב"ה על משהו; על מה אתה מודה לו? מה הכוונה "מְחַיֵּה הַמֵּתִים"? עליך להודות להשי"ת על תחית המתים! האם אי פעם חשבת על כך? אף פעם לא חשבת על זה! "בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְחַיֵּה הַמֵּתִים". הדבר האחרון שעובר בראשו של אדם זה הוא, שכעת אני מודה לה' על כך שהוא עתיד להחיות את המתים. הוא מעולם לא חשב על כך, אפילו לא פעם אחת! ה"שמונה עשרה" כולו ריק מתוכן. הלזה ייקרא חיים של עבודת ה'?

מצוות ריקות מתוכן

כאשר אדם אינו מלא בשמחה, כל העבודת ה' שלו ריקה מתוכן. הוא עובר על יד מזוזה - האם הוא חושב על מה שכתוב בה? הוא מניח תפילין כל בוקר - האם הוא חושב על מה שהתפילין מלמדות אותנו? כאשר הוא מתעטף בציצית או רואה את ציציותיהם של אחרים - האם חולפת בראשו איזו שהיא מחשבה? אדם קודר ועגמומי אינו חושב על ה'; הוא מדי אכול-אומללות מכדי לחשוב על דברים מעין אלו.

הוא יושב בסוכה, והוא לא חשב אפילו פעם אחת על "לְמַעַן יָדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". חובה על כל אדם לשבת בסוכה ולחשוב על הניסים שנעשו לאבותינו במדבר, כמו שכתבו הפוסקים (או"ח סי' תרכה). אולם ללא ה"דלק" של שמחה והודיה לקב"ה זה פשוט לא קורה; האדם לעולם לא יחשוב על כך, אפילו לא פעם אחת במשך כל ימי חייו. אתה יכול לומר את נוסח ה"אושפיזין", לקדש על היין, ולקיים את כל שאר מצוות החג ומנהגיו, אבל לעולם לא תחשוב על העניינים שלשם לימודם נועדה מצות סוכה.

המצוות כולן הינן חסרות משמעות עבור אדם שאינו מלא בשמחה. נמצא אם כן, שהשמחה היא המרכיב החשוב ביותר של עבודת ה'! אל נא תחשבו שאני מגזים. השמחה היא ה"דלק" שמניע את כל עבודתו של היהודי!

שירים של הודיה לה'

לעבוד את ה' פירושו "שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ"! עלינו לשיר לה'! כל פעולה שאנחנו עושים צריכה להיות שירה של הודיה אליו יתברך. כשאתה הולך לבית הכנסת - זו דרך אחת לשיר לה'. כאשר אתה מתעטף בציצית או מבשל אוכל לשבת - אלו הם גם כן שירים לה'. התורה היא שיר נפלא! פרק "כיצד הרגל" הוא שיר נפלא. פרק "המניח" הוא עוד שיר נפלא! החובות הלבבות הוא שיר יפהפה, וכך גם השולחן ערוך והמגן אברהם והש"ך והמשנה ברורה והקיצור שולחן ערוך. עבודת ה' הוא שיר אחד ארוך של הודיה לה'.

זו הסיבה שה' אומר לנו, "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי". הקב"ה מצווה לנביאיו לנחם את עם ישראל, כי נחמתנו וסיפוקנו, האושר והשמחה שלנו, הם הם הבסיס לכל דבר.

אולם באמת כוונתו יתברך אינה רק ללמדנו שהנביא מְצֻוֶּה לנחם אותנו. "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי" פירושו **שמוטל עלינו** לעשות זאת. עלינו להתחיל לעסוק בתנחומים! ואל מי מִבֵּין בני עמו של השי"ת הכי חשוב שנדבר על הענין? קודם כל, אל עצמנו. כל אחד ואחד צריך להתחיל לדאוג שהוא יהיה מלא בנחמה.

העם המאושר ביותר

כמובן שעלינו לזכור שהטוב ביותר עוד לפנינו. העתיד הוא שלנו! אין כלל ספק בכך! אולם מלבד זאת, עלינו לשים לב עד כמה טוב חלקנו בעולם הזה **כבר עכשיו**. מי חי חיים מאושרים יותר מאשר יהודי שומר תורה ומצוות? האם אתם סבורים שמצבם של האיטלקים שבשכונת "בנסונהרסט" טוב יותר? אל תשלו את עצמכם. הם נושאים סכינים. הם מפחדים אחד מהשני. האיטלקים הורגים איטלקים יותר משהם הורגים כל אחד אחר. אתם חושבים שהשחורים מאושרים יותר? חס ושלום! הם חיים מתוך יאוש! ומי גרם ליאושם? זה לא בגלל האפליה. הם הורסים את עצמם על ידי אלימות, חומרים מסוכנים, אלכוהול ועצלות. הם הורסים את חייהם והם מקבלים את מה שמגיע להם!

אפילו הגויים הטובים והמתורבתים ביותר הם אומללים, שכן הם חיים את חייהם מתוך קנאה ותחרות. אל תשלו את עצמכם. היצר הרע גורם לאנשים לחשוב שהחיים בחוץ טובים יותר, אבל עליכם לדעת שהמקום השמח ביותר בעולם הוא בית של יהודים שומרי תורה ומצוות. עלינו להבין איזה אושר גדול הוא לחיות בבית המוגן על ידי ה"חוקים ומשפטים" של הקב"ה. אם לא נקדיש זמן כדי

לנחם את עצמנו, לעולם לא נבין זאת. ואשר על כן, "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי" - תתחילו להיות שמחים בעושר הגדול שנמצא בידכם!

היסטוריה מזויפת

על פי רוב, היהודי ירא השמים נמצא בדרגת אושר גבוהה יותר מכל הסובבים אותו. כאשר אנו קוראים את ההיסטוריה של העם היהודי, עלינו להיזהר מטעות נפוצה. ההיסטוריונים מתארים את ההיסטוריה של עם ישראל במונחים קודרים ומעוררי רחמים, כאילו הם סבלו כל הזמן, אולם האמת היא שזה כלל לא נכון. היהודים תמיד חיו ברמת חיים גבוהה יותר מאשר שכניהם הגויים. כך כותב הכוזרי. הוא כותב שבגלותנו אנחנו תמיד נמצאים קצת מתחת לבני האצולה, אבל תמיד גבוה יותר מהמון העם. זו עובדה. אנחנו תמיד חיים טוב יותר.

אנחנו המוצלחים ביותר מבחינה כלכלית - לכל הפחות אנחנו נמצאים במעמד הביניים. היהודים מתפרנסים פחות או יותר. הם לא הבטלנים ויושבי הקרנות. הם לא חסרי בית. האם ראיתם פעם יהודי חסר בית? לא! לכן מוטל עלינו להשקיע זמן כדי לראות כמה אנחנו ברי מזל, כמה טוב לנו.

מי עובד בבתים של יהודים כמשרתות? יהודיות? לא. ברוב המקרים הנשים הגויות עובדות כמשרתות. הגויים הם עובדי הניקיון. יהודים לא עובדים כדי לנקות את בתיהם של הגויים. כשהייתי באירופה, אפילו ליהודים עניים היו משרתים גויים. אני זוכר שהמשרתים הפולנים והליטאים היו אומרים, "צריך שלכם היהודים תהיה ארץ משלכם, כדי שנוכל לבוא לשם ואז אתם תצטרכו לעבוד אצלנו!" בכל מקום שאליו הגיעו היהודים, הם חיו ברמת חיים גבוהה יותר מהמון העם. יהודים תמיד היו יותר מוצלחים ומאושרים.

הכל טוב

ליהודי יש את השבת; בכל שבוע הוא יוצא לחופשה. עוד בצעירותו, יום אחד בכל שבוע הוא משתחרר מהעול של עמל חיי המעש. "כָּלָם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ" - יהודים נהנים מהשבת! כולם מתרחצים במים חמים לכבוד שבת. כולם לובשים בגדים נקיים פעם בשבוע - אולי יותר - ויושבים יחד, כל המשפחה, ואוכלים חלה ועוף וצ'ולנט וכל שאר הדברים הטובים. כל זה הוא חלק מה"נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי" - נחמתה של אומתנו.

אך אל תסתפקו רק בלנחם את האומה. נחמו את עצמכם! אתם מסוגלים לשמוע אותי, הלא כן? האם היכולת לשמוע אינה אושר? ולראות! איזה אושר גדול הוא לראות את העולם עם העיניים שלנו. וגם אכלתם היום ארוחת בוקר, נכון? כנראה שגם ארוחת צהרים וערב. ואתם מקבלים קצת יותר מלחם ומים. האם ישנתם אמש על הרצפה? כמדומני שישנתם במיטה, הלא כן? וכך גם בלילה הקודם. יש לכם מים זורמים בבית? יש לכם צנרת ושירותים? ולכמה מכם יש יותר מחדר שירותים אחד בביתכם! אם כך, אתם עשירים יותר מהמלכים שחיו לפני מאה שנים!

"נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי" פירושו שעלינו להקדיש זמן ללימוד האושר שלנו בעולם הזה. החיים שלנו מלאים בדברים טובים ובזמנים טובים, וזו נחמה גדולה; עם כל המלח והפלפל הזרויים בחיינו, יש לנו גם אושר גדול, הרבה יותר אושר מאשר עצב. חלק חשוב מה"נחמו" היא ההכרה שהקב"ה נותן לנו זמנים טובים כל הזמן.

חנות ה"סופר" של ה'

המשנה באבות (ג, טז) אומרת ש"החנות פתוחה" - בית העסק של הקב"ה פתוח שבעה ימים בשבוע. מה המשמעות שהחנות פתוחה? העולם הזה כולו הוא חנות נהדרת. כל אחד יכול להיכנס אליה, מיום ראשון ועד שבת קדש ועד בכלל, ולקחת ככל אשר תאווה נפשו. והעובדה היא שכך אנחנו אכן עושים. כולנו לוקחים כל הזמן, ונהנים ללא הרף מהעולם הזה.

ופירושו של דבר הוא שאסור לנו אף פעם לשכוח את אזהרת התורה: אם אתם לוקח ולוקח ולוקח כל הזמן, אם אתה אוכל ושבע, עליך לעמוד על המשמר, להישמר לך פן יפתה לבבך. אחרי הכל, הקב"ה לא מספק לנו רק חציר, הוא מאכיל אותנו בחביות בשר, ולכאורה נראה שנגזר עלינו לשכוח אותו, אולם למען האמת - הדבר אינו כן. יש פתרון.

ומהו הפתרון? לעסוק תמיד בהודיה לקב"ה על כל מה שיש לנו. התרופה הטובה ביותר היא לקנות מבט של הכרת הטוב כלפי השי"ת, כי אחרת אתה לווה עוד ועוד, ואפילו לא עולה בדעתך שאתה צריך לשלם.

הקופה הרושמת

העולם הזה אינו ניתן בחינם! "לה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ" - העולם שייך לה'. כיצד אם כן מותר לנו לקחת מהעולם הזה ולהנות ממנו? איך מותר לנו להנות ממשב רוח רענן, משמש

ניתן להשיג ספרי רבינו בחנויות ספרי קודש ואצל המפיצים:
ספר שערי אורה-ועדי מוסר, ספר לב אביגדור-עבודת האדם בקניני השלמות מכתב יד: **קולמוס 072-244-1670**
תפילת אביגדור-פירוש וביאור על התפילה מכתב יד: **אזל מן השוק**

חמימה, ממשפחתנו האוהבת, מהבתים שלנו, מהמקררים המלאים כל טוב, ומכל שאר הדברים שאנחנו לווים יומם ולילה מה'?

הגמרא משיבה על שאלה זו, "כָּאן קֹדֶם בְּרָכָה כָּאן לְאַחַר בְּרָכָה". כעת, לאחר שהודית לה' ושילמת לו על טובותיו, ניתנה לך הרשות להנות מהם, שכן הכרת מיהו הבעלים של החנות. אין מושג של לקחת מבלי לשלם - רק ילדים קטנים חושבים כך. כשאתם נכנסים עם ילד קטן אל תוך חנות ממתקים, מוטלת עליכם משימה גדולה - לשמור עליו שלא יגע בכל אשר רואות עיניו. ניסיתם את זה פעם? הוא שולף הכל מהמדפים, ואתה צריך לתפוס לו את היד וללמד אותו, "אסור לקחת!"

הוא מסתכל עליך במבט תמה, "אבא, מה זאת אומרת שאסור לקחת?"

"אסור לקחת בלי לשלם".

"מה אתה מתכוון, לשלם?"

הוא לא מבין! צריך לשלם? זהו שיעור גדול שמוטל על הילד ללמוד אותו. צריך לשלם! אי אפשר פשוט לקחת משהו רק משום שהוא מוצא חן בעיניך.

איזוהי ברכה?

וזה מה שאנשים צריכים ללמוד. העולם הזה הוא כמו חנות כלבו, "החנות פתוחה" ומלאה בכל טוב. אבל זה לא בחינם. "החנווני מקיף" - זה סוג חנות שבה כותבים הכל; אפילו בשבת רושמים כל מה שאתה לוקח. "הפנקס פתוח" - ספר החשבונות פתוח, "והיד כותבת" - כל מה שאתה לוקח נרשם בפנקס. הדרך היחידה לא להיכנס לחובות, הדרך היחידה לקחת מבלי ללכת לאיבוד היא "כאן לאחר ברכה" - כאשר אנחנו מברכים על כל מה שאנחנו לוקחים.

אמנם, מי שמתכוון להפיק תועלת מהרעיון הזה, חייב להתנהג כאילו הוא מעולם לא שמע על המושג של "ברכות" עד כה. כי אם תמשיכו עם התפיסה שהיתה לכם עד כה, אז כל דיבורינו עד עכשיו היו לשווא. יהיה עליכם להתנהג כאילו זה עתה התגיירתם, וכעת, בפעם הראשונה בחייכם אתם שומעים שיש דבר כזה "ברכות".

"ברכה" אינה רק תבנית או דפוס, מספר מילים שאומרים לפני שאוכלים משהו. ברכה פירושה שאתה נהנה ממה שהקב"ה נתן לך ואתה מודה לו על כך. אתה נושא אליו את עיניך אליו ואומר "ברוך - אני כורע על ברכי מתוך הודיה אליך".

זאת עליכם לדעת, כי המילה "ברוך" היא מלשון "בֶּרֶךְ", ו"ברוך" הוא זה שבפניו אנו כורעים על ברכינו. "אני עומד בפניך, כנוע, מלא בכל טוב, ועומד הכן לעבוד אותך מתוך הודיה. אקיים מצוות, אלמד תורה, אשלח את ילדי למוסדות החינוך הטובים ביותר". זה הפירוש של "ברוך" - אתה כנוע וכפוף מתוך הכרת הטוב לה', משום שאתה חייב לו כל כך הרבה.

חובות כבדים

ניקח לדוגמא אדם שנכנס לבנק לצורך פגישה עם סגן מנהל הסניף כדי לבדוק את גובה ההלוואה שהוא זכאי לקבל. הוא יושב ו"מוכר" לסגן המנהל הרבה סחורה טובה; הוא משכנע אותו עוד ועוד, עד שסגן המנהל כל כך מתלהב ממנו, שהוא מוכן לתת לו כמה שהוא רק יבקש.

והנה האיש הזה, אם הוא אדם נבון, יעצור ויאמר לעצמו, "כמה אני באמת מסוגל לקחת? אחרי הכל, יהיה עלי גם להחזיר את מה שאני לוקח". וכך הוא יושב ועורך עם עצמו חשבון, שעל פיו הוא מגביל את בקשתו, כי הוא יודע שהבנק לא יוותר לו, ויהיה עליו להחזיר הכל, עד הדולר האחרון. לא משתלם ללוות כמה שרוצים. צריך שתהיה לאדם תכנית, כיצד הוא מתכוון לעמוד בתשלומים הללו.

ולכן, יותר מדי אושר בעולם הזה - כלומר אושר שאינו משמש כ"דלק" להכרת הטוב לה' - הוא דבר מסוכן מאוד. כי ככל שאתה מקבל יותר מהשי"ת, כך אתה צריך לזכור אותו יותר ולעבוד אותו יותר.

אנשים מוציאים היום הרבה מאוד כסף! אתה עובר לבית חדש ומוציא כסף על שטיחים. אתה מוציא על רהיטים יקרים. על ברזים צבעוניים ווילונות מהודרים. ומה שאנשים מכנים היום "לא יקר" למעשה זה יקר. העובדה שאתה לא קורא לזה יקר לא תעזור לך. אנשים מוציאים סכומים אדירים על ריהוט הבית ועל חופשות, ועליהם לדעת שהם ממשכנים את עצמם עד מעל לראשם. ולא רק לחברות האשראי; הקב"ה עתיד לדרוש תשלום על הכל.

משמעות הדברים היא, שעבור שטיחים יקרים יהיה עליך לשלם בלימוד תורה יומם ולילה בביתך החדש. בתמורה לרהיטים היקרים, תצטרך לשבת על יד שולחן העץ המהודר ולחתום על צ'קים לצדקה בלי סוף. אם אף אחד לא מצלצל בפעמון ביתך, תצטרך לשוטט ברחובות ולחפש משולחים. תצטרך לשלם ולשלם עוד ועוד. מה ששילמת בחנות הרהיטים הוא רק ההתחלה. אתה נמצא בחובות כבדים כי אתה לוקח כל הזמן.

לאכול כמו בסלבודקה

אז מה אפשר לעשות בענין? אחד משני דברים. או שתצטמצמו בצורה אדירה ב"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ" ותנהגו כמו בחורי הישיבות של פעם. היה לי חבר חדר בישיבת סלבודקה, שאצלו ראיתי מה הפירוש לאכול כמו בן ישיבה. בבוקר הוא

היה אוכל פרוסת לחם אחת ושותה כוס תה עם חצי קוביית סוכר. הוא לא יכול היה להרשות לעצמו קוביה שלמה, אז הוא הכניס חצי קוביה! הוא נהג לעטוף אותה בלשונו כדי שהיא לא תימס במהירות בתה החם. וזה היה תפריטו גם בארוחת ערב. ראיתי את הדברים במו עיניי! בארוחת צהרים הוא היה אוכל קצת יותר, אבל מכח התפריט הדל הזה הוא למד תורה משעות הבוקר המוקדמות ועד שעות הלילה המאוחרות.

אז השאלה כעת היא, פי כמה שופע הוא התפריט שלנו מאשר תפריטו הדל? אנחנו צריכים להתחיל לעשות קצת מתמטיקה! אנחנו מקבלים פי כך וכך, אז לפי זה, פי כמה עלינו לעשות למען השי"ת מאשר אותו בחור סלבודקאי? יתכן מאוד שאנחנו שרויים בחובות כבדים - אנחנו לווים ולווים, אך משלמים רק פרוטות בודדות בתמורה לכל דולר.

הצאר הזועם

כבר סיפרתי בעבר את הסיפור שמרן החפץ חיים זיע"א היה נוהג לספר. פעם הודיע הצאר למחנה צבאי מסוים שהוא מגיע למחרת כדי לחזות בתמרונים הצבאיים. כמובן שהגנרלים תרגלו במהירות את כל התמרונים עם החיילים, והם אכן היו מוכנים לקראת הביקור הממלכתי.

למחרת, בשעת בוקר מוקדמת, הגנרלים ישבו יחד בחדר האוכל וסעדו את ליבם במטעמים שהוגשו לפניהם. הלא יש להם עוד הרבה זמן - הצאר אינו נוהג להופיע בשעה כל כך מוקדמת. החיילים לעומת זאת כבר עמדו הכן במסדר.

והנה לפתע, מי מגיע דוהר על סוס לבן? הצאר בכבודו ובעצמו. הוא מביט סביבו, ורואה שאף קצין אינו נוכח.

הצאר משתולל מכעס ופונה לטוראים בשאלה, "האם יש אחד מכם שיודע לערוך תמרון צבאי?!" ואז פוסע קדימה בחור יהודי צעיר ומתנדב למשימה. הוא אומר, "אני יכול לעשות את זה - אני מכיר את כל התמרונים".

הצאר אומר: "קדימה", והחייל הצעיר מתחיל בתמרון: "עמוד דום, עמוד נח...", והכל התנהל בצורה חלקה. והנה, באמצע כל ההמולה, הגנרלים שמעו מה שקורה, והגיעו בריצה אל המקום בו ניצבו החיילים, אך הצאר גירש אותם משם. כולם עמדו והסתכלו בזמן שהטוראי הצעיר הזה ביצע את כל התמרונים.

כשהכל הסתיים, פנה הצאר למפקד המחנה ושאל אותו: "כמה עולה לי ביום לפרנס את הטוראי הזה?" והגנרל ענה, "הוא עולה חמש קופיקות". אז הצאר הגיב ואמר, "וכמה אתה עולה לי ליום? אם אני יכול להשיג את אותו הדבר ממנו, מדוע שאבזבז את כספי עליך?!"

לאכול את העוגה ולהשאיר אותה שלמה

זה מה שהקב"ה שואל אותנו: "מה אני מקבל מכם?!" בארץ ישראל יושבים אברכים כל היום בכוללים בלי לאכול כלום, הם מתגוררים בשכונות צפופות, ועל הדרך מגדלים משפחות ברוכות ילדים; לכולם יש משפחות גדולות. הם לוקחים מעט מאוד והם משלמים הרבה! אם כן, יתכן ולקב"ה יש טענה טובה נגדנו.

אז כפי שאמרתי, האפשרות הראשונה היא לצמצם את ה"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ". וזו אחת הסיבות לכך שהצדיקים בוחרים בקיום חסכני, כדי שלא ימשכנו אותם מעבר ליכולת-העמידה-בפירעון שלהם.

אולם זו אפשרות שקשה לביצוע. אז בגלל שיש לי לב טוב, אציע כעת בפניכם אלטרנטיבה קלה. האלטרנטיבה הקלה היא "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם"! "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם" פירושו לעמוד על המשמר. אז תמשיך לאכול, לבריאות; תמשיך להנות, תמשיך לבזבז - אבל לא יותר מדי, וזכור לתת צדקה; ישנם הרבה אנשים שזקוקים מאוד לחלק מכספי הצדקה שלך - אבל היכן כדאי לך להוסיף? הוסף ב"הִשָּׁמְרוּ לָכֶם"!

"הִשָּׁמְרוּ לָכֶם" פירושו שמוטל עליך ללמוד יותר יראת שמים, יותר מוסר, יותר פחד אלקים מאשר היהודים החיים בירושלים. הם אוכלים פחות, אז הם זקוקים לפחות "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם". אבל אנחנו שאוכלים יותר, אנחנו זקוקים לשמירה יתירה.

ה"כופר" החרדי

אחרת, אתה בבעיה; "פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם" - אתה עלול ח"ו להפנות עורף להשי"ת. זה לא אומר שתיסע להודו ותצטרף לכת של עובדי עבודה זרה ח"ו. הכוונה אינה שאתה עלול להמיר את דתך לנצרות. אתה תמשיך לעשות הכל! תמשיך להתפלל שלוש תפילות ביום בבית הכנסת, לברך ברכת המזון לאחר כל ארוחה, וכן לשמור שבת. אולם ליבך יסור מהקב"ה.

כמה אתה חושב על ה'?! כמה אתה מודה לו? כמה אתה נושא את עיניך לשמים עבור צרכי היום-יום? ואם אתה לא חושב על ה', זו כבר כפירה; אמנם זו "כפירה חרדית" אבל זו עדיין כפירה.

ועל כן, אנו המקווים להיות עובדי ה', עלינו לדעת שאנו עומדים בפני סכנה חמורה כי אנחנו עסוקים באכילה. אנחנו עסוקים בלהנות. אנחנו עסוקים בלהוציא כסף. העובדה שאתה אוכל ארוחת בוקר גדולה וארוחת ערב גדולה מלבד ארוחת צהרים הגונה, צריכה לגרום לך לוודא שאתה עסוק במסילת ישרים, שערי תשובה, חובות הלבבות, וכל שאר הספרים הנפלאים. בכל פעם שאתה לומד גמרא של אגדתא, סוגיא המלמדת יראת שמים, תתרכז בזה. לך למקומות

שבהם שומעים דיבורי יראת שמים. הוסף לתפריט שלך הרבה מאוד "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם", בכמות שתהיה לכל הפחות תואמת ל"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ".

הַצְדֵּק את קיומך

ולעולם אל תשכחו שהצורה הטובה ביותר לקיים "הִשָּׁמְרוּ" היא על ידי הודיה לה'. אם תודה לקב"ה על כל מה שהוא נותן לך, בזה אתה מצדיק את קיומך. ללא ברכה, אין לאדם זכות קיום על בעולם. הכרת הטוב כלפי הבורא, רגש ההכנעה מלפניו, והעבודה אליו כתוצאה מהכרת הטוב זו, זהו תפקידנו בעולם. זו סיבת קיומנו.

עלינו לזכור תמיד את מה שאנחנו אומרים בקריאת שמע בכל בוקר וערב, "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ... הִשָּׁמְרוּ לָכֶם". אתה אוכל? אתה נהנה מהחיים? טוב מאוד! נחמו נחמו עמי! אבל תעמוד על המשמר. על האדם להיכנע תמיד בפני השי"ת, ולהביע את תודתו אליו ללא שיעור ותכלית.

שבת שלום ומבורך!

בואו נהיה מעשיים

לחיות את החיים הטובים

ה' מרעיף עלינו הרבה יותר "נחמתא" מאשר "פורענותא"; כולנו מבינים שאנחנו חיים את החיים הטובים. משכך, עלינו לעמוד על המשמר על מנת שלא נשכח את ה', וכפי שמזהיר אותנו הפסוק בפרשת השבוע.

השבוע נעשה בלי נדר שתי פעולות בכל יום שיזכירו לנו את חסדי ה' עלינו. או שנוותר על מעט מהמותרות להם אנו מורגלים, כגון סוכר בקפה או בתה, ואולי אפילו נדלג לגמרי על כוס הקפה או התה, וזאת כדי לזכור את ה'. או שנלמד מעט מוסר בעודנו נהנים מהנאות העולם הזה.

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

מהי דעת הרב לגבי טיולים שנועדו לשחרור ולהרגעה?

תשובה:

תלוי מה כוונתך ב"טיול". אם אתה רוצה לצאת לטיול לאורך שדרת "אושן פארקווי" - אני בעד. יש שם אוויר צח, זו פעילות גופנית, ואתה לא מבזבז כסף על זה. אבל לטייל למקום כלשהו ברכב, מטוס או מה שזה לא יהיה, אינו מרענן את האדם כלל וכלל.

אכן, לפעמים יש אדם שכל כך מבולבל במוחו, שהוא צריך לעשות משהו - מה שזה לא יהיה, כדי להסיח את דעתו מצרותיו, ועל זה איני מדבר כעת. אבל בדרך כלל, בשביל להירגע לא יוצאים לטיולים. טיולים הם דבר מעייף, אין בהם מספיק פעילות גופנית ואוויר צח, דברים שעוזרים לאדם לחזור לשגרה. ולכן מדובר במאה אחוז בזבוז כסף.

אם אתה באמת רוצה להשתחרר ולהירגע, הייתי ממליץ על סיור ברחובות העיר - בשעות היום, לא בשעות הלילה - לצעוד קילומטרים על גבי קילומטרים ואז לחזור הביתה, לאכול ארוחה טובה, וללכת לישון. ואם יש צורך בכך, אפשר לצאת שוב למחרת לטיול דומה.

אבל נסיעות אינן הפתרון לצורך בשחרור. אנשים נוסעים הלוך ושוב, לארץ ישראל ולפלורידה, וחלקם אף לשוויץ. וכל מה שהם עושים זה להוציא כסף ולהתעייף יותר ויותר, ואז, כשהם חוזרים הביתה, הם זקוקים לחופשה.